Op weg naar een Mooi Nederland

MOOI NL

Aan de slag met
Ruimtelijke kwaliteit

Werk in uitvoering 2023

Marker Wadden

Aanleiding

Er zullen keuzes gemaakt moeten worden over de toekomstige inrichting van ons land. Ons land is dichtbevolkt en ruimte is schaars. Het is niet eenvoudig om alle nieuwe ruimteclaims zo vorm te geven dat het land wint aan leefbaarheid voor alle bewoners. Dit vraagt om regie op de ruimtelijke ordening. En om expliciete aandacht voor Ruimtelijke kwaliteit.

Deze rapportage schetst de stand van zaken van uitvoering van het programma Mooi Nederland. Met dit programma staat het werken aan Ruimtelijke kwaliteit weer op de agenda van het Rijk. De rapportage beschrijft de voortgang in de actielijnen en laat zien hoe we – vanuit het Rijk met partners in het land vanuit verschillende schaalniveaus Ruimtelijke kwaliteit willen versterken. We onderscheiden structurerende keuzes, concrete maatregelen voor versterking van de kwaliteit en ruimtelijke inrichtingsconcepten. De inzichten uit het programma Mooi Nederland zullen ook hun weg vinden naar de nieuwe Nota Ruimte die medio 2024 op de planning staat.

Dialoog op weg naar uitvoering

Bij het opstellen van de concrete producten (stel-dat verkenningen/ integrale toekomstbeelden en handreikingen) werken we intensief samen met partners in het land. Op deze manier hebben we het draagvlak vergroot voor het werken aan Ruimtelijke kwaliteit. Tegelijkertijd zijn de resultaten uit deze trajecten niet meteen klaar en in steen gebeiteld. Vanuit het programma Mooi Nederland blijven we deze in 2024 actief in dialoog brengen op gebiedsniveau. Juist daar worden keuzes gemaakt die de kwaliteit en de leefomgeving ten goede komen. Volgend jaar zullen we verschillende initiatieven nemen en andere praktijken ondersteunen om de opvolging van de resultaten te stimuleren en kennis breed te verspreiden. Dat zullen we onder meer doen door concrete afspraken te maken met organisaties, waaronder provincies, gemeenten en uitvoeringsorganisaties, die de uitvoering gaan oppakken. Daarnaast zetten we een landsdekkend systeem op van (lokale) bouwmeesters, die kunnen helpen de vertaalslag te maken vanuit de handreikingen naar de praktijk van een gebied, stad of project. Op deze manier zijn we nog beter in staat om samen met onze partners te werken aan een mooi Nederland met Ruimtelijke kwaliteit.

Inhoudsopgave

Op weg naar een Mooi Nederland 5
Beweging I: 8
Naar een toekomstbestendig evenwicht tussen landbouw en natuur
Beweging II: 10
Naar een klimaatneutrale en circulaire samenleving
Beweging III: 12
Naar leefbare regio's, steden en dorpen

Handreikingen in hoofdlijnen
1 Biobased (ver)bouwen: 14
naar landschappen met biobased bouwmaterialen
2 Overgangsgebieden in transitie: 16
naar iconische cultuurlandschappen
3 Groenblauwe dooradering: 18
naar verweven landbouw en natuur
4 Grootschalige bedrijfsvestigingen 20
5 Energienetwerken: 22
ruimtelijk vormgeven energietransitie
6 Stedelijke knooppunten: 24
aanjagers van hoogwaardige verdichting
7 Woonwijken van de toekomst: 26
vormgeven aan de naoorlogse wijken in transitie
8 Groen en gezond leven in de stad: 28
netwerken met meer ruimte voor natuur, bewegen en ontmoeten

Colofon 31

Op weg naar een Mooi Nederland

Ruimtelijke kwaliteit als leidend principe

Er zijn veel transities gaande, ook op bij uitstek ruimtelijke domeinen zoals energie, economie, klimaat, bouwen en landbouw. Transities die om concrete maatregelen en een strategie vragen, die ruimtelijke implicaties met zich meebrengen. Het kabinet kiest voor hernieuwde regie op de ruimtelijke ordening. De Minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening werkt aan deze opgave door het opstellen van een nieuwe Nota Ruimte die wordt gevormd op basis van het beleid uit de nationale programma's, de ruimtelijke voorstellen van provincies en de ontwikkelperspectieven in de 16 zogenaamde novex-gebieden. De nota bevat straks concrete voorstellen om de vele partners te verbinden aan de ruimtelijke ontwikkeling van ons land.

De contourennotitie van 6 oktober 2023 deed een eerste aanzet voor de inhoud van de Nota Ruimte. In deze notitie kiest het kabinet voor een rechtvaardige verdeling en vormgeving van de ruimte. Om alle ruimtelijke opgaven te kunnen realiseren hebben we heel Nederland nodig en moeten we heel Nederland recht doen. Het kabinet neemt afscheid van het adagium 'sterker maken wat sterk is'. In plaats daarvan zet het kabinet in op een evenwichtige ontwikkeling van alle regio's. De opdracht is om in heel Nederland te zorgen voor een goede balans tussen leefbaarheid, economie en ecologie en de Ruimtelijke kwaliteit zoveel mogelijk te verbeteren.

Om de rechtvaardige verdeling te kunnen borgen, zet het Rijk drie sturende principes centraal, voortbouwend op de al geldende Nationale Omgevingsvisie (NOVI):

1. Recht doen aan volgende generaties: ***rentmeesterschap en niet afwentelen***;
2. Recht doen aan schaarste: ***meervoudig ruimtegebruik en eerlijke verdeling van ruimte met kwaliteit***;
3. Recht doen aan eigenheid van regio's: ***kwaliteiten, kenmerken en identiteiten van gebieden centraal***.

Aanvullend hierop is de draagkracht van het water en bodemsysteem als sturend voor het grondgebruik bestempeld, hetgeen wat overigens goed aansluit bij het oude adagium in de ruimtelijke ordening van de 'lagenbenadering'.

'Kwaliteit komt pas tot stand na een zorgvuldige afweging van de drie (Vitruvius-)waarden: belevingswaarde, gebruikswaarde en toekomstwaarde.'

(Vitruvius-)waarden

Ruimtelijke kwaliteit ontstaat, ook bij naleving van deze principes, niet vanzelf. Kwaliteit komt pas tot stand na een zorgvuldige afweging van de drie (Vitruvius-) waarden: belevingswaarde, gebruikerswaarde en toekomstwaarde. In de praktijk gebeurt dit vaak op gebiedsniveau in een dialoog tussen gebruikers en andere belanghebbenden van een plek. In de vormgeving van kwaliteit is het belangrijk om de identiteit van een gebied als startpunt te nemen, de herkomstwaarde. En van daaruit te bepalen hoe de verschillende opgaven samen kunnen worden gerealiseerd in elke nieuwe ontwikkeling.
Met het instrumentarium in de Omgevingswet, die per 1 januari 2024 in werking treedt, kan de uitkomst worden vastgelegd in een omgevingsvisie en in een omgevingsplan vertaald in concrete inrichtingsconcepten, ondersteund door een structuur van kwaliteitsborgers (commissie omgevingskwaliteit, bouwmeesters, kwaliteitsteams etc.). De Minister voor VRO heeft aangekondigd om te verkennen hoe we deze structuren decentraal kunnen versterken.

Vanuit een blik op de lange termijn hebben we in het programma Mooi Nederland in kaart gebracht welke keuzes kunnen (of moeten) worden gemaakt als we rekening houden met alle ruimtelijke transities die op ons land afkomen. We werken in het programma vanuit twee schaalniveaus aan kwaliteit:

1. Het niveau van Nederland: de grote structurerende keuzes voor de ruimtelijke inrichting: input vanuit zogenaamde stel-dat verkenningen en integrale toekomstbeelden.
2. Het niveau van een gebied: concrete concepten en handreikingen voor deze inrichting.

We werken daarbij samen met veel partners, publiek en privaat, op verschillende schaalniveaus. Via **mooinederland.nu** delen we de resultaten met het publiek, en geven we zo input voor een dialoog op gebiedsniveau.

Een wenkend toekomstperspectief voor NL in 2100: context en opgaven

Het ruimtelijk vertalen van de verschillende transitieopgaven mét een goede Ruimtelijke kwaliteit vraagt om een langetermijnperspectief op ons land. Wat voor land willen we zijn? Vanuit deze visie kunnen we keuzes maken over de ruimtelijke hoofdstructuren van ons land: waar willen we welke ruimte voor maken en hoe zien we die verandering van de ruimte voor ons? Een perspectief waarin de belangen van ruimtegebruikers niet tegen elkaar worden opgezet, maar verschillende gebruikers op lange termijn juist verbindt, perspectief geeft: "van belangen naar verlangen". Ontwerpend onderzoek en de inzet van verbeeldingskracht zijn hierbij zeer belangrijke instrumenten. Deze manier van werken kan helpen het verlangen concreet in beeld te brengen en gebruikers te binden aan opgaven en oplossingen. Vanuit MooiNL stimuleren we het gebruik van deze instrumenten op alle niveaus.

Bepalende trends en ontwikkelingen

Kijkend naar de verre toekomst, ons Nederland in 2100, zien we een aantal trends en ontwikkelingen die zeer bepalend gaan zijn voor de ontwikkelingen van onze ruimte:

- **Demografie:** het aantal mensen gaat groeien, we worden ouder en onze bevolking wordt diverser.
- **Klimaatverandering:** toenemende weersextremen, stijgende zeespiegel.
- **Water- en bodemsystemen:** achteruitlopende waterkwaliteit, dalende biodiversiteit en uitputting/verschraling en/of verzakking van de bodem.
- **Grondstoffen en materialen:** toenemende schaarste en groeiende hoeveelheid afval en meer bewustwording van de noodzaak tot hergebruik.
- **Invloed van het buitenland:** Grotere afhankelijkheden, de geopolitieke belangen gaan zwaarder wegen en meer samenwerking in Europees verband.

De Groene Loper, Maastricht

Deze ontwikkelingen vragen om ruimte én verandering van hoe we onze ruimte nu al gebruiken. Dit is ingewikkeld in een land waar we al dichtbevolkt zijn, ruimte schaars is én alle ruimte al een functie heeft.

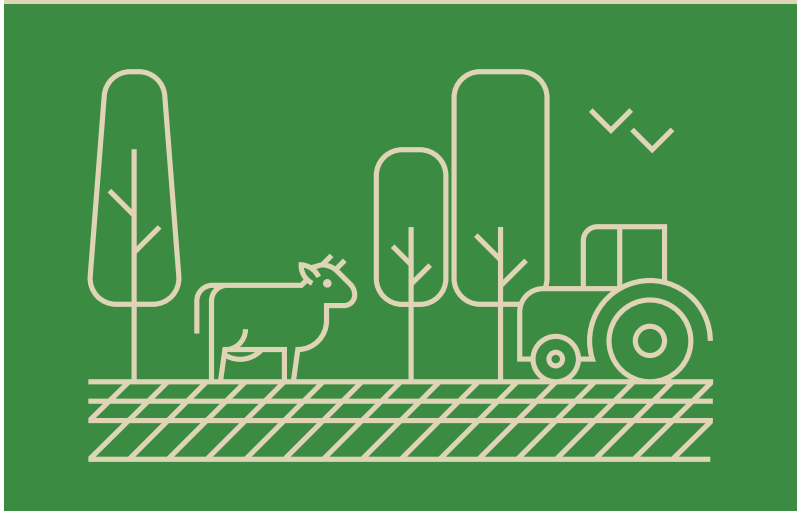
Slimme combinaties van ruimtegebruik

Dit alles dwingt tot het maken van keuzes en het vinden van slimme combinaties van ruimtegebruik. Hierbij kunnen we verschillende schaalniveaus onderscheiden: het niveau van (Noordwest-) Europa, van Nederland, de provincies, de regio, de gemeente en de wijk. Tegelijkertijd zullen we bij het maken van keuzes rekening moeten houden met het benaderen van de ruimte in 'lagen': het water en bodemsysteem als ondergrond, de netwerklaag met de netwerken voor personen, goederen en energie en daar doorheen de occupatielaag.

Vanuit deze manier van kijken zien we opgaven op ons afkomen *in drie bewegingen*:

1 Toekomstbestendige landbouw en natuur in heel Nederland;
2 Klimaatneutrale en circulaire samenleving;
3 Sterke steden, regio's en dorpen in heel Nederland.

Vanuit elke beweging doen we voorstellen hoe we de grote opgaven kunnen oplossen en daarbij tegelijkertijd de Ruimtelijke kwaliteit kunnen versterken, nu, straks en later.

Beweging I
Naar een toekomstbestendig **evenwicht tussen landbouw en natuur**

A Structurerende keuzes in de maak

In heel Nederland hangen herstel van water- en bodemsysteem, opgaven voor natuur en stikstof, bodem en waterkwaliteit, verzilting, klimaat, landbouw en natuur met elkaar samen. We staan voor de opgave om binnen de gestelde natuur-, water- en klimaatkaders een duurzame en natuurinclusief toekomstperspectief te bieden voor de landbouw. Dat vergt keuzes, omdat doorgaan op dezelfde weg geen optie meer is. Vanuit ons streven naar Ruimtelijke kwaliteit zien we de volgende keuzes als bepalend voor de toekomst van onze leefomgevingen:

- Keuzes over het herstel van de regionale water- en bodemsysteem, deze sturend maken in nieuwe ruimtelijke keuzes. Met daarbinnen keuzes over besparen, vasthouden en bergen van zoetwater.
- Keuzes over het opvangen en bufferen van water in het hoofdwatersysteem en de ruimte die daarvoor nodig is: in en om het IJsselmeer, de grote rivieren en de zuidwestelijke Delta. Om extremen in weersomstandigheden op te kunnen vangen en te voorzien in zoetwater waar dat regionaal onvoldoende mogelijk is.
- Keuzes over nieuwe hoofdstructuren voor de landbouw op basis van het herstelde water- en bodemsysteem en gericht op een duurzaam beheer van het landschap, dat samengaat met een perspectief op voldoende verdienvermogen en de rol van Nederland in een Europees voedselsysteem.
- Keuzes over een meer robuuste en toekomstbestendige ecologische hoofdstructuur door een natuurinclusieve inrichting van alle functies én het ontwikkelen van nieuwe natuur, gekoppeld aan maatregelen die nodig zijn voor het water- en bodemsysteem gericht op het ontwikkelen van delta-natuur als onderdeel van een Europees natuursysteem, en met iconische landschappen.

We zijn deze keuzes met behulp van zogenaamde “stel-dat verkenningen” aan het uitwerken. Deze zullen de komende maanden concreet worden gemaakt, op drie momenten in de tijd (2030, 2050 en 2100). De verkenningen geven ons inzicht in de mogelijkheden om ons land ruimtelijk slim in te richten, en te zorgen dat het water- en bodemsysteem herstelt. Tegelijkertijd kunnen we een nieuw toekomstperspectief bieden voor de landbouw en de bescherming van de natuur.

B Handelingsperspectieven: strategieën om kwaliteit te versterken

Een aantal maatregelen zien we als no-regret. Deze zullen in alle scenario’s op gebiedsniveau concrete vooruitgang bieden. Het gaat dan om de volgende 3 concrete strategieën, inclusief de daarbij passende ruimtelijke maatregelen:

1. **Groenblauwe dooradering:** 10% van het landelijk gebied (exclusief N2000, NNN en bebouwde kom) wordt op een gebiedseigen en fijnmazige manier groenblauw dooraderd met landschapselementen, zodat de ecologische hoofdstructuur en biodiversiteit versterkt wordt en natuurgebieden verbonden worden.
2. **Natuurinclusief ontwikkelen:** bouwen met de natuur (“building with nature”) en natuurinclusief als een breed toegepaste manier van werken, stad en land verbonden.
3. **Biobased (ver)bouwen:** de bouw wordt 50% biobased en/of circulair in 2030 en 100% in 2050, waarbij een significant deel van het bouwmateriaal uit Nederland komt. Hierbij verbouwt de boer de bouwmaterialen, dit komt ook ten goede aan landschap en natuur.

Deze strategieën zijn intussen al onderdeel geworden van een aantal nationale aanpakken: het ontwerp Nationaal Programma Landelijk Gebied, de Agenda Natuurinclusief en de uitrol van de Nationale Aanpak Biobased Bouwen (NABB).

C Ruimtelijke inrichtingsconcepten

De implementatie van de verschillende strategieën vraagt om een gebiedsgerichte aanpak. Om afwegingen voor de inrichting van de ruimte op gebiedsniveau goed te kunnen maken heeft het programma Mooi Nederland-handreikingen gemaakt voor de waardengedreven dialoog op gebiedsniveau. Handreikingen die bouwstenen en inrichtingsconcepten aanreiken, onderscheidend voor de verschillende gebiedsprofielen en -kenmerken. De volgende drie handreikingen op het perspectief landbouw&natuur bevinden zich in een afrondende fase:

- **Handreiking Groenblauwe Dooradering (GDBA):** gaat om de manier waarop partners betrokken bij het landschap met elkaar de dooradering kunnen realiseren, en zo kunnen werken aan het versterken van het landelijk gebied, de biodiversiteit en het water- en bodemsysteem. Belangrijk inzicht uit de handreiking is dat de doorvertaling naar gebieden wel vraagt om goede organisatie, en afspraken over rol en taakverdeling.
- **Handreiking Overgangsgebieden in transitie:** versterking landschappelijke kwaliteit in overgangsgebieden (met druk vanuit verstedelijking en/of bijdragen aan de natuurdoelen). Hoe kunnen we landbouw, natuur, recreatie en andere functies verweven, verbinding maken en barrières slechten?
- **Handreiking Biobased (ver)bouwen:** het gebruik van gewassen uit de landbouw voor het verwerken tot materialen voor de bouw. Naast de vraag hoe we ketens "van land tot pand" inrichten zorgen we ervoor dat deze manier van biobased verbouwen ook Ruimtelijke kwaliteit op een plek oplevert en een impuls geeft aan de opgaven in een gebied.

De handreikingen kunnen in gebiedsprocessen in heel Nederland worden benut. Ze bestaan uit bouwstenen voor inrichtingsconcepten, geven inzicht in de bijdrage aan de transitieopgaven, en geven adviezen over kennis & organisatie en de inzet van instrumenten.

De handreikingen zijn vanaf januari te vinden op **mooinederland.nu**.

D Condities voor succes

Deze keuzes worden nu gestimuleerd vanuit nationale programma's, en zullen lokaal/regionaal – op gebiedsniveau – tot uitwerking moeten komen. Het helpt daarbij als de gemeenten en provincies hun eigen omgevingsvisie meer toekomstgericht maken (met het vizier op 2100), en de structurerende keuzes, en de daaraan gekoppelde strategieën en inrichtingsconcepten ook een plek geven op de kaart. Daarnaast zal er voldoende aandacht moeten zijn voor middelen en governance. Bij de uitrol hoort een vorm van organisatie die partners in de regio ook eigenaarschap geeft over de invoering van maatregelen, de markt ook nadrukkelijk betrokken en gecommitteerd is en in een ketenaanpak samenwerken. Tegelijk zullen er voldoende middelen moeten zijn, gebiedsgericht en op lange termijn. Deze maken het mogelijk dat maatregelen worden genomen en de nieuwe situatie ook kan worden beheerd. Agrarische ondernemers zouden bijvoorbeeld kunnen worden gecompenseerd voor het verrichten van ecodiensten.

Onze landschappen zijn hoofdzakelijk gevormd als plekken van productie. Van voedsel en energiedragers als hout en turf en van bouwmaterialen. Veel van wat we nu als natuur bestempelen is dan ook door productief gebruik ontstaan. Denk aan heidevelden, bosbouwgebieden, veenplassen en rietlanden. Onderscheidend kenmerk van Nederland is dat de historische, vaak directe verbinding tussen productief gebruik en natuur relatief kleinschalig van karakter is. Dat komt tot uitdrukking in cultuurlandschappen vol landschapselementen met hoge natuurwaarden. Maar net zo goed in de nabijheid van intensieve landbouwbedrijven tot vaak kleine, maar waardevolle natuurgebieden.

Hoe kunnen we in ons land de opgaven ten aanzien van biodiversiteit, klimaat, zoetwaterbeschikbaarheid, waterkwaliteit en waterbeheersing verenigen met toekomstbestendige en duurzame landbouw en een robuust natuursysteem? En hoe pakt dat uit in de zeer verschillende landschapstypen die Nederland kenmerken?

Beweging II
Naar een klimaatneutrale en circulaire samenleving

A Structurerende keuzes in de maak

Er zijn grote aanpassingen nodig aan bestaande energie- en mobiliteitsnetwerken en de aan die netwerken gekoppelde locaties voor opwek, opslag, verwerking van energie, goederen en grondstoffen. Zo kunnen we in de toekomst garanderen dat we genoeg schone energie opwekken en om ons vervoer te verduurzamen, en in economisch opzicht welvarend blijven. Dat vraagt om keuzes in de ruimtelijke hoofdstructuren. Als dat niet gebeurt met oog voor Ruimtelijke kwaliteit, dan gaan deze veranderingen niet passen, laat staan bijdragen aan een Mooi Nederland. We zien de volgende keuzes als belangrijk voor het versterken van de Ruimtelijke kwaliteit:

- Keuzes voor de invulling van een nationale strategie van grootschalige en energie-intensieve clusters waar energie, goederen en grondstoffen: aanlanding, omzetting, verwerking, gekoppeld aan de nationale netwerken daarvoor in corridors. We sluiten aan bij de bestaande nationale netwerken en clusters en zijn selectief.
- Daarbij behorende keuzes over (voldoende ruimte voor) nationale en internationale corridors (weg, water, lucht en spoor), met voldoende mogelijkheden voor modal shift, overstap tussen modaliteiten.
- Keuzes over het zo goed mogelijk benutten van alle warmtebronnen in Nederland.
- Keuzes over de toekomst van de economie: ruimtelijk economische verkenning van de economie van overmorgen: Daarmee bedoelen we de verdeling van de ruimte die nodig is voor onze (maak)industrie en daaraan gerelateerde bedrijvigheid over het land.
- Keuzes over het ruimtelijk samenbrengen van vraag en aanbod van energie, grondstof en materialen op regionale schaal: naar een zoveel mogelijk lokaal en regionaal samenhangend systeem van economie, innovatie, energie, grondstoffen, materialen, bedrijvigheid en vervoer, om verspilling van energie, grondstoffen en ruimte te voorkomen en verlies van economische waarde door transportbewegingen tegen te gaan, wat zorgt voor brede welvaart op lange termijn.
- Keuzes voor het zoveel mogelijk met Ruimtelijke kwaliteit ontwerpen van onze nieuwe onderdelen van het energiesysteem in alle schakels van opwek tot en met het gebruik en op alle schaalniveaus van het lokale trafostation tot en met de grootschalige elektrolysers.

We zijn deze keuzes met behulp van zogenaamde “stel-dat verkenningen” aan het uitwerken. Deze zullen de komende maanden concreet gemaakt worden, op 3 tijdmomenten (2030, 2050 en 2100). De verkenningen geven ons inzicht in de mogelijkheden om ons land ruimtelijk slim in te richten, en te zorgen dat we op de lange termijn over voldoende duurzame opgewerkte energie kunnen beschikken en de economie voldoende veerkracht behoudt om banen en inkomen te garanderen.

B Handelingsperspectieven: strategieën om kwaliteit te versterken

Een aantal maatregelen zien we als no-regret. Deze zullen in alle scenario’s op gebiedsniveau concrete vooruitgang opleveren in termen van meer Ruimtelijke kwaliteit. Concreet gaat het dan om de volgende drie strategieën:

- Het zoveel mogelijk ***regionaal organiseren van ons nieuwe energiesysteem*** ten behoeve van de meer regionaal bepaalde vraag. Daarin is ook meer ruimte en aandacht voor de warmtetransitie, met warmtenetten gevoed door restwarmte en geothermie.
- ***Clustering van grootschalige distributiebedrijven*** op een selectief aantal locaties, nabij corridors waarbij een balans wordt gevonden tussen de grootschaligheid en de kwaliteit van het landschap.
- ***Ruimtelijk economische verkenning*** van de economie van overmorgen: de verdeling van de ruimte die nodig is voor onze (maak)industrie en daaraan gerelateerde bedrijvigheid over het land.
- De ontwikkeling van een netwerk van ***mobiliteitshubs***, waar overstap van personen/overslag van goederen, grondstoffen en energie gefaciliteerd wordt.

Deze strategieën zijn onderdeel geworden van de afspraken die het afgelopen jaar gemaakt zijn tussen het Rijk en de provincies in het kader van landelijke sturing op grootschalige bedrijventerreinen (GRIP) en die ook zijn opgenomen bij de ontwikkeling van goederencorridors in het Bestuurlijke Overleggen (BO) Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) van november jl.

C Ruimtelijke inrichtingsconcepten

De implementatie van de verschillende strategieën vraagt om gebiedsgerichte aanpak. Om afwegingen voor de inrichting van de ruimte op gebiedsniveau goed te kunnen maken hebben we handreikingen gemaakt voor de waardengedreven dialoog op gebiedsniveau. Handreikingen die bouwstenen en inrichtingsconcepten aanreiken, onderscheidend voor de verschillende gebiedsprofielen en -kenmerken. De volgende twee handreikingen op het perspectief energie en economie zijn in een afrondende fase:

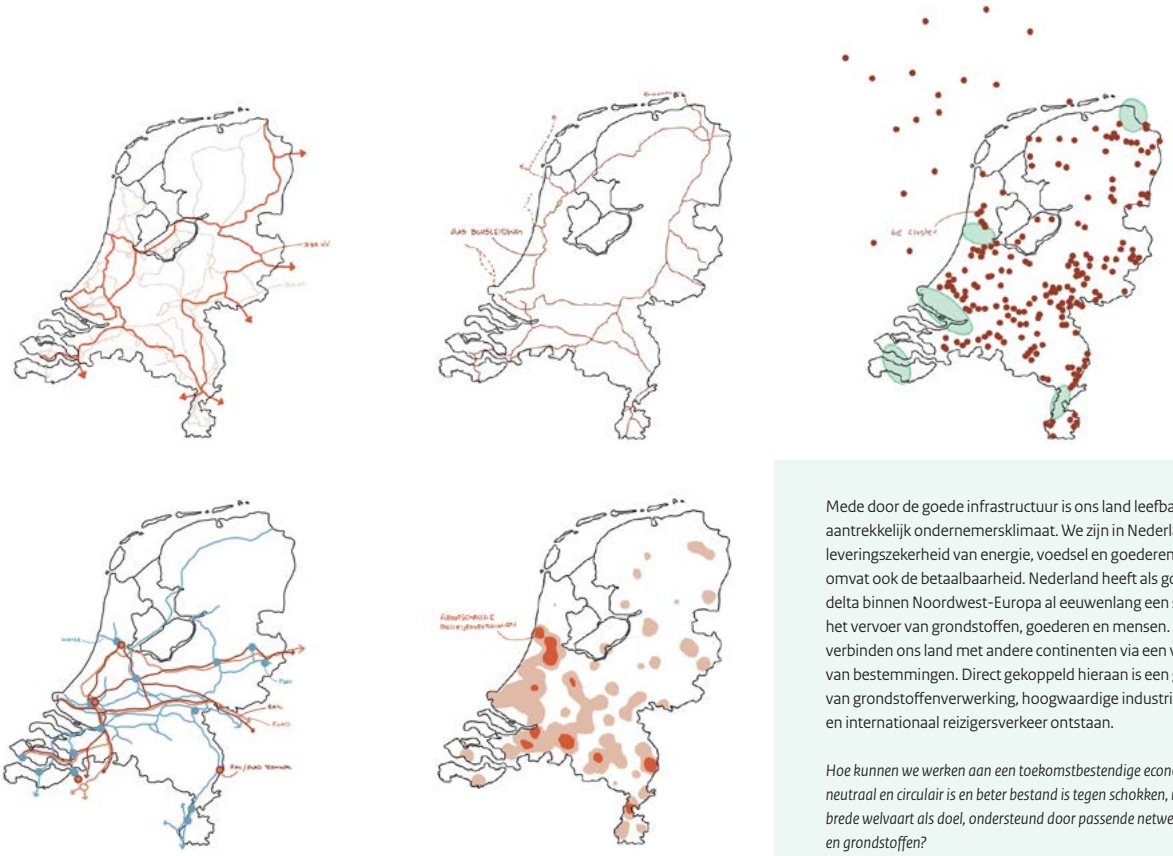
- **Handreiking energiesysteem:** inrichtingsconcepten voor onze nationale energiesystemen met koppelkansen voor andere opgaven op gebiedsniveau. Kern van de handreiking is dat de inrichting van de grootschalige systemen rekening wordt gehouden met de effecten op de aangrenzende gebieden.
- **Handreiking grootschalige distributiebedrijven:** over de inrichting van grootschalige distributiebedrijven, waarbij bundeling van activiteiten die elkaar versterken en meervoudig ruimtegebruik voorop staat, zodat geen onnodig beroep wordt gedaan op het landschap.

Er volgt in 2024 nog een handreiking over het borgen van Ruimtelijke kwaliteit in de overstap naar een circulaire economie en voor bedrijven in/rondom steden ((re)Manufacturing en Stadslogistiek).

De handreikingen kunnen in gebieden worden benut, maar zijn geen panacee. Ze bestaan uit bouwstenen voor ruimtelijk ontwerp en inrichtingsconcepten op gebiedsniveau en geven adviezen over organisaties en de inzet van instrumenten. Vanaf januari zijn de handreikingen te vinden op **mooinederland.nu**.

D Condities voor succes

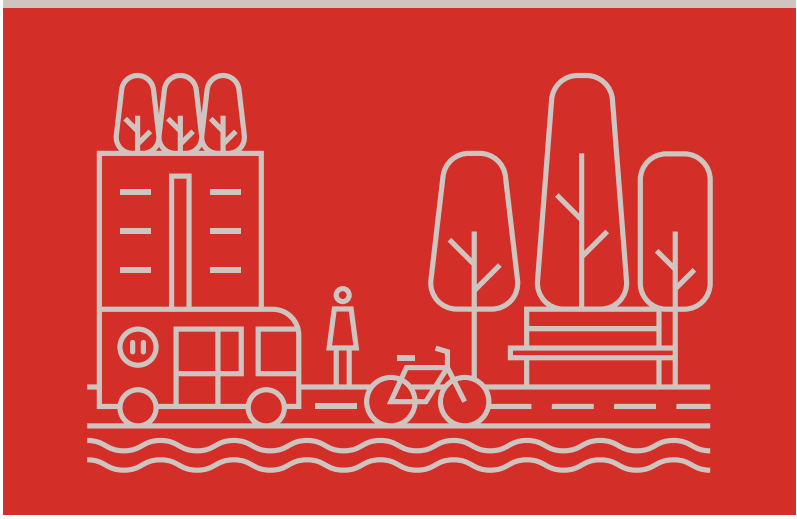
Deze keuzes worden nu gestimuleerd vanuit nationale programma's (PEH, NPRES), en zullen lokaal/regionaal – op gebiedsniveau – tot uitwerking moeten komen. Daarbij hoort een vorm van organisatie die partners in de regio ook eigenaarschap geeft over de invoering van maatregelen. In de RES-regio's is hier al een start meegemaakt. Belangrijk is dat de afspraken die daar gemaakt zijn in de RES ook een ruimtelijke vertaling krijgen en vraag en aanbod in regio's worden gekoppeld. Dit geldt evenzeer over de uitrol van nationale corridors, en het maken van gebiedsgerichte afspraken daarover (i.h.k.v. BO MIRT). Er zullen grote investeringen nodig zijn om. de energietransitie te laten slagen. Om de markt in staat te stellen deze investeringen te dragen is belangrijk de planologische hardheid van plannen voor de energiehoofdstructuur en duurzame energie-opwekking cruciaal. Investeerders vragen planologische duidelijkheid voor de lange termijn, alvorens te willen investeren in de energietransitie.

Mede door de goede infrastructuur is ons land leefbaar en heeft het een aantrekkelijk ondernemersklimaat. We zijn in Nederland gewend aan leveringszekerheid van energie, voedsel en goederen. Die zekerheid omvat ook de betaalbaarheid. Nederland heeft als goed verbonden delta binnen Noordwest-Europa al eeuwenlang een spilfunctie voor het vervoer van grondstoffen, goederen en mensen. Lucht- en zeevaart verbinden ons land met andere continenten via een wereldwijd netwerk van bestemmingen. Direct gekoppeld hieraan is een gevarieerde economie van grondstoffenverwerking, hoogwaardige industrie, handel, distributie en internationaal reizigersverkeer ontstaan.

Hoe kunnen we werken aan een toekomstbestendige economie die klimaat-neutraal en circulair is en beter bestand is tegen schokken, met meer dan voorheen brede welvaart als doel, ondersteund door passende netwerken voor energie en grondstoffen?

Beweging III
Naar leefbare regio's, steden en dorpen

A Structurerende keuzes in de maak

Er bestaan in Nederland grote verschillen in economische dynamiek en kwaliteit van leven tussen gebieden. Om tot een rechtvaardige verdeling van de ruimte is het nodig om alle gebieden een toekomstperspectief te bieden, zodat iedereen kan delen in de brede welvaart. De huidige kracht en identiteit van alle regio's kunnen hierbij beter benut worden. De demografische voorspellingen laten zien dat het inwoneraantal in Nederland richting 2050 nog verder zal stijgen. Dat vraagt om een groei van het aantal woningen alsmede de daaraan gekoppelde voorzieningen, zoals zorg, mobiliteit, (drink)water en energie. Keuzes in heel Nederland zullen nodig zijn: waar en hoe gaan we bouwen en ontwikkelen en hoe zorgen we voor de onderlinge verbindingen? De volgende keuzes zijn hierbij belangrijk voor het versterken van de kwaliteit van onze leefomgevingen:

- Keuzes maken over de vraag waar we – bovenop de 900.000 woningen die we al tot 2030 gaan bouwen – nieuwe woningen willen toevoegen. Een aantal nieuwe regio's kan een grote rol spelen in de verstedelijkingsopgave, daar zien we kansen voor een schaalsprong. In andere regio's zien we dat ze in balans zijn. En er zijn regio's waar we een kwalitatieve sprong noodzakelijk achten gezien de over- of onderdruk in die regio's waardoor die regio's uit balans zijn of het risico is dat ze uit balans raken.
- Keuzes over inzet op economische ontwikkeling om daarmee te zorgen voor een goede balans tussen wonen, werken en voorzieningen, gericht op nabijheid. In regio's waar groei minder voor de hand ligt, zetten we in op slimme clustering van voorzieningen en kleinschalige verdichting van steden en dorpen.
- Keuzes over de mobiliteitstransitie in steden, en de randvoorwaarden die daarvoor nodig zijn waar het gaat om de uitbreiding van fiets- en voetverbindingen en het versterken van het netwerk van openbaar vervoer op regionale schaal.
- Keuzes over natuurinclusieve inrichting van steden en dorpen en ecologische en recreatieve verbindingszones tussen stad en ommeland.

We zijn deze keuzes op basis van zogenaamde "stel-dat verkenningen" aan het uitwerken. Deze zullen de komende maanden concreet gemaakt worden, op drie momenten in de tijd (2030, 2050 en 2100). De verkenningen geven ons inzicht in de mogelijkheden om ons land ruimtelijk slim in te richten, en te zorgen dat we op de lange termijn over voldoende woningen beschikbaar zijn en steden en dorpen in Nederland vitaal zijn en blijven, met een goede balans tussen wonen, werken en voorzieningen.

B Handelingsperspectieven: strategieën om kwaliteit te versterken

Een aantal maatregelen zien we als no-regret. Deze zullen in alle scenario's op gebiedsniveau concrete vooruitgang opleveren in termen van meer Ruimtelijke kwaliteit. Concreet gaat het dan om de volgende strategieën, en daarbij passende ruimtelijke maatregelen:

- ***Compact verstedelijken*** (wonen, werken en voorzieningen) rondom OV knooppunten met het oog op het verduurzamen van het mobiliteitssysteem en het versterken van de agglomeratiekracht
- ***Binnenstedelijk bouwen*** heeft voorrang, zoals in naoorlogse wijken, waarbij we op zoek zijn naar combinaties van verduurzamen van bestaande woningvoorraad, het geven van een kwaliteitsimpuls aan de bestaande stad en verdichting door o.m. het optoppen, aanplakken en transformeren.
- ***Geconditioneerd bouwen in omliggend groen***, op voorwaarde dat daarbij combinaties gevonden worden voor het versterken van landschap, natuur en biodiversiteit. Water en bodem blijven sturend.
- Keuzes over het versterken van ***groenstructuren in en om de stad***, in combinatie met meer autoluw maken en ruimte voor fietsen en lopen.
- ***STOMP:*** De 15 minuten stad en het toepassen van het STOMP-principe als dragend voor leefbare stedelijke regio's (in volgorde : Stappen, Trappen, OV, MaaS (Mobility as a Service) en dan de Privé-auto)
- ***Gezonde en inclusieve openbare ruimte:*** netwerken van ruimtes die mensen stimuleert gezond te leven, die rekening houden met alle milieuaspecten (lucht- en waterkwaliteit, tegengaan geluidhinder etc.) en die ruimte bieden voor lopen en fiets en voor het ontmoeten. Steden en dorpen moeten toegankelijk zijn voor iedereen.
- ***Meervoudig ruimtegebruik*** en functiemenging: combinatie werken/wonen/voorzieningen rekening houdend met milieu en geluid en het verbruik, opslag en opwekking van energie.

Deze strategieën sluiten aan op afspraken die gemaakt zijn tussen Rijk en regio's over verstedelijking in het Bestuurlijk Overleg Leefomgeving (BOL)/ (BO)/(MIRT).

C Ruimtelijke inrichtingsconcepten

De implementatie van de verschillende strategieën vraagt om een gebiedsgerichte aanpak. Om afwegingen voor de inrichting van de ruimte op gebiedsniveau goed te kunnen maken heeft het Programma Mooi Nederland handreikingen gemaakt voor de waardengedreven dialoog op gebiedsniveau. Ze reiken inrichtingsconcepten aan voor de verschillende gebiedsprofielen en -kenmerken. Deze drie handreikingen op het perspectief leefbare steden en regio's zijn in een afrondende fase:

- **Handreiking Woonwijken van de toekomst:** vormgeven aan de naoorlogse wijken in transitie. De naoorlogse wijken zijn aan een kwaliteitsimpuls toe. Met een samenhangende aanpak gericht op het verbeteren van de leefomgevingskwaliteit van deze wijken kunnen een groot gedeelte van bestaand bebouwd gebied toekomstbestendig maken en woningen toevoegen.
- **Handreiking Groen en gezond leven in de stad:** netwerken met meer ruimte voor natuur, klimaatadapatie, bewegen en ontmoeten. Hoe maken we en richten we netwerken van openbaar toegankelijke ruimtes zo in dat deze mensen in staat stelt gezond te leven (bewegen), en deze bijdragen aan klimaatadaptatie en ook de biodiversiteit en de bodem- en watersystemen in de stad te versterken (natuurinclusief maken)?
- **Handreiking stedelijk knooppunt:** aanjagers van hoogwaardige verdichting. Hoe ontwikkelen we stedelijke knooppunten als levendige delen van de stad: optimaal verbonden en toekomstbestendig? Door Ruimtelijke kwaliteit na te streven in een gebied dat 4 km² groot is, kan nabijheid versterkt worden en kunnen woningen, groen en werkgelegenheid toegevoegd worden.

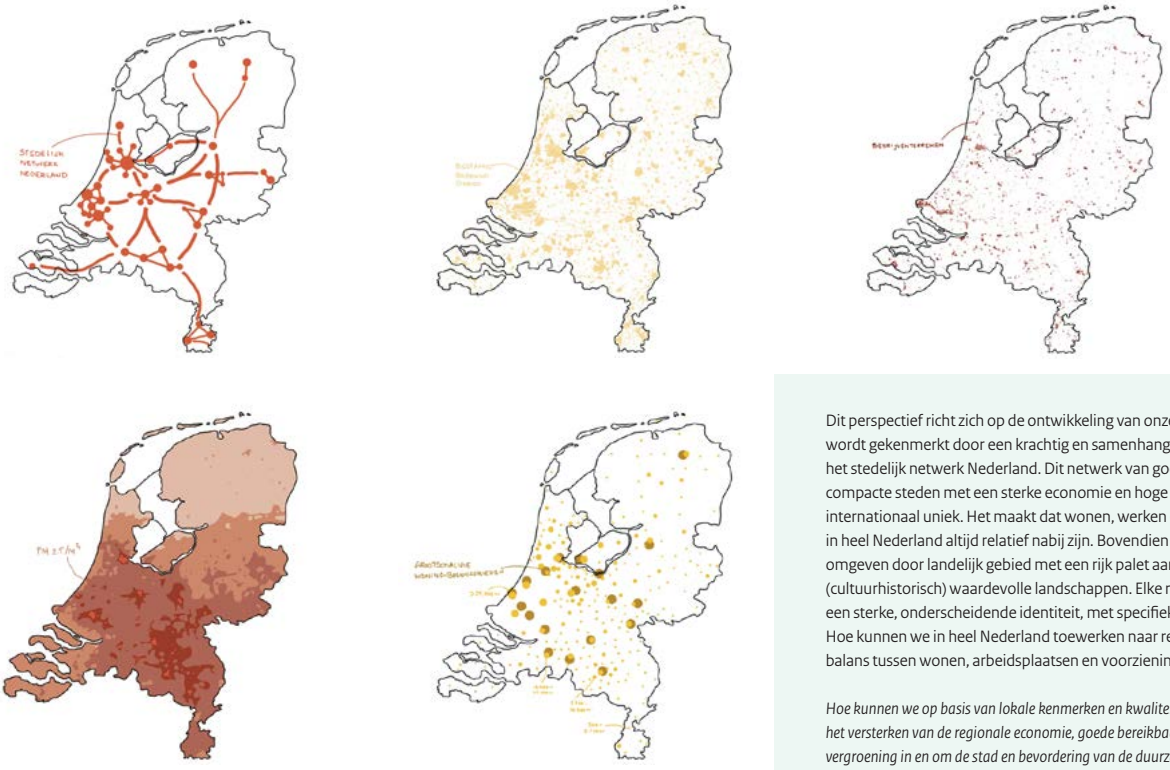
Er volgt in 2024 nog een handreiking voor het ontwikkelen van nieuwe woonvormen die goed aansluiten op de toekomstige demografische samenstelling van Nederland, gericht op ontwikkelen aan de stads- en dorpsranden ('straatje erbij').

De handreikingen kunnen per gebied worden benut. Ze bestaan uit bouwstenen voor inrichtingsconcepten en geven adviezen over organisaties en de inzet van instrumenten. Om de adviezen goed te kunnen opvolgen en te complementeren ontstaat er per thema ook een aantal aanvullende wensen/eisen voor (nieuw) rijksbeleid opkomen (agendering).

De handreikingen zijn vanaf januari te vinden op **mooinederland.nu**.

D Condities voor succes

Deze keuzes worden nu gestimuleerd vanuit nationale programma's en programma Novex, en zullen lokaal/regionaal – op gebiedsniveau – tot uitwerking moeten komen. In veel gevallen ligt het voortouw bij gemeenten. Zij staan aan de lat om, in afstemming met omliggende gemeenten, en met gebruikers/ontwikkelaars de goede afspraken te maken over het ontwikkelen met kwaliteit. Via omgevingsvisies en - plannen, die ver vooruit kijken, kunnen gemeenten uitvoering geven aan grote opgaven. Belangrijk is dat deze visies dan ook een doorkijk geven naar het perspectief van die gemeente in 2100.
Via het grondbeleid moeten gemeenten in staat zijn om actiefrend beleid te voeren, en ontwikkelingen mogelijk te maken die brede welvaart stimuleren. Ze zullen hierbij een beroep moeten kunnen doen op publieke investeringsmiddelen, die zij meer dan nu ontschot moeten kunnen inzetten.

Dit perspectief richt zich op de ontwikkeling van onze regio's. Nederland wordt gekenmerkt door een krachtig en samenhangend stedelijk systeem: het stedelijk netwerk Nederland. Dit netwerk van goed bereikbare en compacte steden met een sterke economie en hoge leefkwaliteit is internationaal uniek. Het maakt dat wonen, werken en voorzieningen in heel Nederland altijd relatief nabij zijn. Bovendien worden de steden omgeven door landelijk gebied met een rijk palet aan natuurgebieden en (cultuurhistorisch) waardevolle landschappen. Elke regio heeft daarnaast een sterke, onderscheidende identiteit, met specifieke kansen en opgaven. Hoe kunnen we in heel Nederland toewerken naar regio's met een goede balans tussen wonen, arbeidsplaatsen en voorzieningen?

Hoe kunnen we op basis van lokale kenmerken en kwaliteiten, werken aan het versterken van de regionale economie, goede bereikbaarheid, woningbouw, vergroening in en om de stad en bevordering van de duurzaamheid?

Ruimtelijke kwaliteit in handelingsperspectief

Perspectief voor landbouw en natuur

The Natural Pavilion, Floriade, Almere. Foto: Tineke Dijkstra

1

Biobased (ver)bouwen

De opgaven voor de energietransitie, klimaatadaptatie, recreatie en toerisme hebben veel ruimte nodig in het landelijk gebied. Met de handreiking Biobased (ver)bouwen belichten we de mogelijke kansrijke ontwikkeling van een verschuiving naar een circulaire, biobased productie van grondstoffen, bouwmaterialen en voedsel voor regionaal (her)gebruik.

Deze opgaven houden sterk verband met de verduurzamingsopgave van de gebouwde omgeving. De handreiking is zo opgesteld dat deze zo goed mogelijk aansluit bij de urgenties in een gebied. Daarbij zijn de inrichtingsconcepten gestructureerd naar grondsoort, en naar economisch profiel.

In Nationale Aanpak Biobased Bouwen is budget uit het Klimaatfonds vrijgemaakt om biobased (ver)bouwen te stimuleren. Het is de bedoeling dat de teelt van vezelgewassen zorgt voor meer biodiversiteit, meer bodem- en waterkwaliteit en meer Ruimtelijke kwaliteit. Het vervangen van de ene monocultuur door de andere monocultuur past niet in dat beeld. Daarom wordt bij de ketenvorming ingezet op de natuurinclusieve, regeneratieve teelt van gewassen, bijvoorbeeld via strokenteelt.

Een landschap met daarin ruimte voor biobased teelten brengt nieuwe landschappelijke elementen in een gebied en kan Ruimtelijke kwaliteit wel of niet vergroten. Door de keuze van het teeltsysteem aan te laten sluiten op de kenmerken en uitdagingen van een gebied, kunnen kansen voor andere opgaven zoals klimaat, stikstof, bodem en water meegenomen worden. De handreiking geeft landschappelijke strategieën om kwaliteit in een gebied te vergroten.
Zo kunnen nieuwe teelten ingezet worden op die gronden waar het huidig landschap kwalitatief verbeterd moet worden of waar het huidig productiesysteem eindig is.

Zo streven we ernaar dat de productie van biobased bouwmaterialen ook tot toekomstbestendige landschappen leidt.

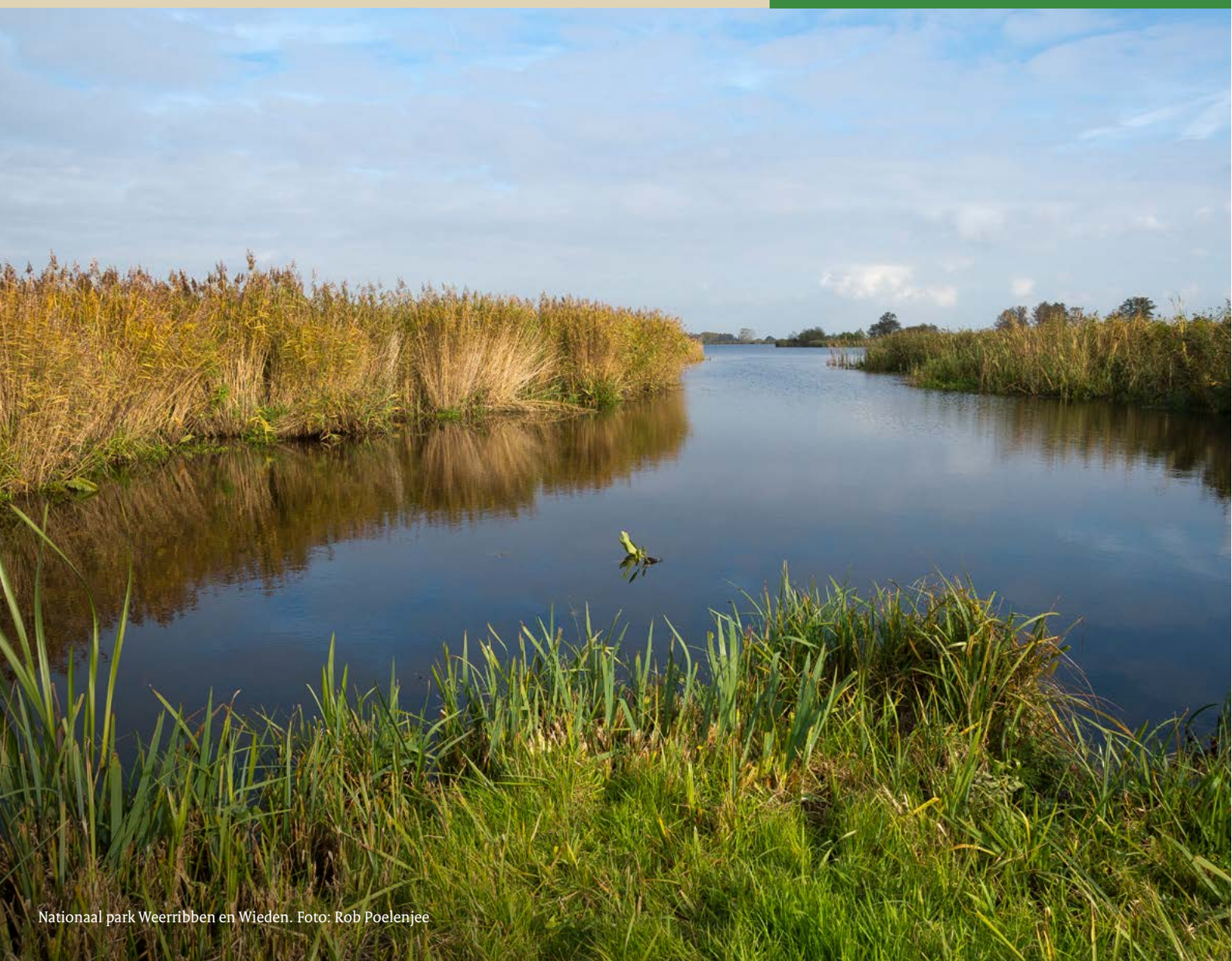
Met deze handreiking laten we voor verschillende landschappen, op basis van de eerdere gebiedsstudies, toekomstbestendige inrichtingsconcepten voor biobased bouwmaterialen zien. Deze set aan inrichtingsconcepten is relevant voor alle gebieden en landschappen in heel Nederland die met vergelijkbare opgaven en vragen leven. De inrichtingsconcepten maken per landschapstype zichtbaar hoe de teelt van biobased bouwmateriaal haalbaar, betaalbaar en landschappelijk aantrekkelijk kan zijn. Zo creëren we nieuw perspectief voor boeren en andere grondeigenaren. Dit leidt tot specifieke ruimtelijke concepten voor specifieke gebieden die inspelen op het bodem- en watersysteem en op de daarbij horende landschappelijke structuren.

Deze handreiking is bedoeld voor overheden en maatschappelijke partners, boeren en grondeigenaren, die biobased verbouwen onderdeel willen maken van hun (gebieds)transitie. Bij de implementatie en het testen van de handreiking sluiten we aan bij de uitvoering van de Nationale Aanpak Biobased Bouwen. Binnen deze aanpak is de ambitie om 50.000 hectaren biobased bouwmaterialen te telen tot 2030.

Ruimtelijke kwaliteit in handelingsperspectief

Perspectief voor landbouw en natuur

Nationaal park Weerribben en Wieden. Foto: Rob Poelenjee

2

Overgangsgebieden in transitie

Het behoud van unieke cultuurlandschappen is van groot belang voor zowel mens als natuur. Tegelijkertijd moeten we ruimte scheppen voor de grote opgaven waar het landelijk gebied van Nederland voor staat, zoals de landbouwtransitie, natuurherstel, klimaatadaptie en stikstofreductie. Dit proces speelt ook een belangrijk rol voor de overgangsgebieden, het (meestal agrarische) landschap dat grenst aan een natuurgebied.

De handreiking Overgangsgebieden in transitie laat zien welke mogelijkheden er zijn om de transitie van de overgangsgebieden met Ruimtelijke kwaliteit vorm te geven. Het zijn juist deze gebieden waar kansen liggen voor transitie naar een natuurinclusief cultuurlandschap. En, waar naast het agrarisch landgebruik ook ruimte is voor recreatie, energieopwekking en andere functies die goed samengaan met de natuurfunctie van het aangrenzende natuurgebied. In deze handreiking beschouwen we de overgangsgebieden als 'tussenruimte' tussen natuurkernen en het intensiever gebruikte cultuurlandschap. Juist op deze plekken tekent zich nu vaak een scherpe, harde grens af in het landschap. Door integraal en vanuit het belang van ontwikkelen met Ruimtelijke kwaliteit te kijken, wordt die harde grens in de toekomst een tussenruimte met een zachtere, mooiere overgang.

In nationale parken werken gebiedspartners al jaren samen aan het vergroten van samenhang tussen natuurgebieden en de omgeving. Daarom hebben we voor het ontwerpend onderzoek de samenwerking gezocht met drie studiegebieden die elk grenzen aan een nationaal park.

Uit het ontwerpend onderzoek zijn 9 leidende principes gedestilleerd die behulpzaam kunnen zijn bij het opstellen van een toekomstperspectief voor een overgangsgebied. Deze principes dienen als leidraad en richting, en zijn bedoeld om op maat te worden uitgewerkt voor een specifiek gebied:

1. **Definieer de overgang:** Het vaststellen van de overgang is leidend in het bepalen van welke transities en ingrepen er nodig zijn in een gebied.
2. **Breng ruimtelijke waarden in beeld, benut wat er is:** transities moeten een relatie leggen met bestaande landschappelijke, ecologische en cultuurhistorische waarden.
3. **Neem systeemherstel van bodem en water als basis:** maak een analyse van de huidige staat van het landschap en bepaal welke maatregelen nodig zijn om dit systeemherstel te realiseren.
4. **Verzacht de overgang en grenzen:** het verzachten van overgangen is essentieel voor systeemherstel van bodem, water en biodiversiteit.
5. **Multifunctionaliteit is geen doel op zich:** stel een mix van landgebruikfuncties vast die passen bij het gebied, maar doe dit weloverwogen.
6. **Prioriteit en durf keuzes te maken:** niet alles kan overal.
7. **Kies een helder inrichtingsconcept (ruimtelijk-economisch profiel) dat structuur geeft aan opgaven en transities).**
8. **Zorg ervoor dat elke transitie de Ruimtelijke kwaliteit van een gebied versterkt.**
9. **Zorg voor een realistisch perspectief:** overgangsgebieden moeten landschappen zijn waarin boeren en burgers samen de landschapsverzorgers en -hoeders van de toekomst zijn.

Ruimtelijke kwaliteit in handelingsperspectief

Perspectief voor landbouw en natuur

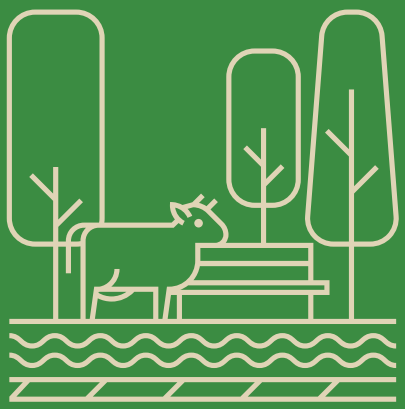

Foto: Carel de Groot

3

Groenblauwe dooradering

De handreiking Groenblauwe Dooradering focust zich op een netwerk van half-natuurlijke landschapselementen als onderdeel van het landelijk gebied, op publiek en privaat terrein. Landschapselementen zijn de dragers van het landschap met grote cultuurhistorische waarde, doordat zij kenmerkend zijn voor specifieke gebieden. Ze versterken daarmee de landschappelijke identiteit en dragen bovendien bij aan de belevingswaarde van een gebied

De handreiking is zo opgesteld dat deze zo goed mogelijk aansluit bij de urgenties in een gebied. Deze zijn gestructureerd naar grondsoort, klei-, zand- en veen; en naar economisch profiel.

We staan voor grote opgaven om tegelijkertijd te werken aan de klimaatopgave (Parijs), meer biodiversiteit (VHR) en schoon water (KRW). Groenblauwe dooradering van het landelijk gebied draagt tegelijkertijd significant bij aan alle drie deze opgaven. Daarom is het doel van 10% groenblauwe dooradering in 2050 opgenomen als doelstelling van het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG). In 2030 dient de helft van deze opgave zijn gerealiseerd.

De handreiking is opgesteld voor alle gebieden die nog met deze opgave aan de slag gaan. Samengewerkt is met de Doesburger (Ede), de Alblasserwaard, en Walcheren. Daarbij is voor groenblauwe dooradering veel geleerd van de Ooijpolder en van de provincie Overijssel waar op dit thema al jarenlang zeer succesvol wordt gewerkt.

Deze handreiking laat via inrichtingsconcepten en instrumenten voor uitvoering zien hoe de groene en blauwe dooradering gebiedsspecifiek kan worden ingericht.

Deze handreiking kan gebruikt worden bij het concreet uitwerken van de groenblauwe dooradering als onderdeel van de uitvoering van de provinciale programma´s voor het landelijk gebied. Het wordt op deze wijze onderdeel van het uitwerken van de transitieopgave van het landelijk gebied in het algemeen en de landbouw in het bijzonder. De opgave heeft behalve op landbouwgrond ook betrekking op de transitie van publieke gronden in handen van overheden. Denk hierbij bijvoorbeeld aan bermen en waterlopen in beheer bij RWS, gemeenten of waterschappen. De partners verenigd in het Aanvalsplan Landschap ondersteunen de partijen die voor het realiseren van de groenblauwe dooradering gesteld staan.

Ruimtelijke kwaliteit in handelingsperspectief

Foto: Rufus de Vries

4

Grootschalige bedrijfsvestigingen

Samenvatting
De handreiking Grootschalige Bedrijfsvestigingen geeft gemeenten, provincies, ontwikkelaars en bedrijven een compact en handzaam overzicht van ruimtelijke strategieën voor de ontwikkeling van en transformatie naar bedrijventerreinen mét Ruimtelijke kwaliteit. In de handreiking worden zowel concrete fysieke maatregelen beschreven als instrumentarium dat benodigd is om deze te realiseren. De strategieën zijn gevoed door de analyse van vijf casuslocaties en vervolgens getoetst door deze toe te passen op deze locaties. Daarnaast zijn ze via verschillende bijeenkomsten met stakeholders afgestemd.

Hoofdinzichten (60 procent-versie)

1 Ieder gebied heeft specifieke ruimtelijke kenmerken die op de locatie afgestemde oplossingen vereisen. De generieke inrichtingsconcepten bieden gemeenten een startpunt voor het afwegen van ambities en het opstellen van een gebiedsvisie. Vervolgens dienen de inrichtingsconcepten nader uitgewerkt te worden in een integraal ontwerpproces.

2 De aansluiting op specifieke netwerken en de beschikbare ruimte voor ontwikkelingen zijn nog altijd leidend bij de ontwikkeling van de meeste bedrijventerreinen. De kwaliteit van het landschap lijkt regelmatig ondergeschikt, zowel bij locatiekeuze als inrichting van het gebied. Om tot een complete invulling van de drie waarden van Ruimtelijke kwaliteit (belevingswaarde, gebruikswaarde en toekomstwaarde) te komen én aan te sluiten bij beleid (water en bodem sturend) dient de landschappelijke laag integraal mee te worden genomen in de ontwikkeling en ontwerp.

3 Er zijn grote verschillen tussen verscheidene gebieden maar een aantal thema's/opgaven komt bijna overal terug. Dit gaat bijvoorbeeld om de overgang van grootschalige terreinen naar een kleinschaliger (stedelijke of landschappelijke) omgeving, de noodzaak van meer groen en water, beperkingen als gevolgen van netcongestie, de ambitie om te verdichten/stapelen. Het uitwisselen van kennis en ontwikkelen van generieke strategieën is vooral voor deze terugkerende thema's waardevol.

Ruimtelijke kwaliteit
in handelingsperspectief

Ordenende netwerken
voor en energie en
(circulaire) economie

Foto: Loes van der Meer

5

Energienetwerken

Samenvatting
De handreiking Energienetwerken gaat over de Ruimtelijke kwaliteit van de vormgeving van grote energienetwerken, zoals lijnen (150-380 kv hoogspanningsmasten, ondergrondse leidingen etc.), gebieden (opwek wind en zon) en plekken (locaties voor opwek, conversie, transport, opslag). Energienetwerken nemen veel ruimte in en gaan in de toekomst nog meer ruimte innemen. Ruimtelijke kwaliteit is bij het vormgeven ervan, bij het ruimtelijk ontwerp en in het ruimtelijke proces, nog niet altijd een leidend principe. Deze handreiking laat ontwikkelaars, ontwerpers en uitvoerders van energienetwerken zien dat het ontwerpen van nieuwe netwerken goed samen kan gaan met andere functies. Dat het plannen van projecten gecombineerd kan worden met andere opgaven en dat de identiteit van een gebied er niet op achteruit hoeft te gaan en er zelfs op vooruit kan gaan. Kortom: dat het ruimtelijk vormgeven van energienetwerken mét Ruimtelijke kwaliteit heel goed kan.

Hoofdinzichten (90 procent-versie)
De inrichtingsconcepten van energienetwerken benadrukken de noodzaak van een brede benadering van gebiedsontwikkeling waarin sectoraal doelbereik, kosten én Ruimtelijke kwaliteit zorgvuldig worden afgewogen.
De ontwikkelde inrichtingsconcepten zijn daarbij behulpzaam, maar geen panacee. Elke opgave vereist een afweging van ruimteclaims, waarbij ontwerpend onderzoek de sleutel is naar succes. Hierbij zijn meer voorbeelden van concrete ontwerpbouwstenen voor de (nieuwe) onderdelen van ons energiesysteem essentieel. Ontwerpend onderzoek kan tot slot helpen om ook grotere systeemkeuzes in het energiesysteem voor de toekomst zichtbaar en bespreekbaar te maken.

Ruimtelijke kwaliteit in handelingsperspectief

Leefbare Steden en Regio's

Station Amsterdam Centraal. Foto: Tineke Dijkstra

6

Stedelijke knooppunten

Voor de verdichtingsopgave in Stedelijk Netwerk Nederland (Nationale Omgevingsvisie) kijken we als eerst naar bestaande OV-knooppunten, waar de bereikbaarheid groot is en een mix van wonen en werken gerealiseerd kan worden. Stedelijke knooppunten zijn vaak entreegebieden voor de stad en belangrijk voor het vestigingsklimaat voor bedrijven.

De stedelijke ov-knooppunten zijn essentieel in de bereikbaarheid van Nederland en het realiseren van de mobiliteitstransitie. Om het Stedelijk Netwerk Nederland uit te breiden en beter te laten functioneren is het belangrijk om de grote woningbouwopgave, de vraag naar meer werklocaties en voorzieningen op een goede manier in nabijheid (grofweg 4 km²) rondom het ov-knooppunt te realiseren – en dus niet enkel op de 300 meter rondom het station. Een strategische blik op het ov-knooppunt, hoe deze in het mobiliteits-, energie- en groenblauwe netwerk (internationaal, nationaal en regionaal) en in de stad ligt is daarbij essentieel.

De handreiking Stedelijke Knooppunten maakt inzichtelijk wat de inrichtings- en ontwerpprincipes zijn voor de ontwikkeling van stedelijke knooppunten met een goede Ruimtelijke kwaliteit. Ook geeft het een eerste idee van wat ervoor nodig is om dit te realiseren (instrumentarium, governance en proces). De handreiking is primair bedoeld voor gemeentes. De ontwikkeling van ov-knooppunten en hun wijdere omgeving (4 km² rondom het knooppunt) is echter altijd een opgave van veel verschillende partijen. Voor een goed ov-knooppunt staan Rijk (I&W), ProRail en de vervoerders samen met provincies, vervoerregio's en gemeenten aan de lat.

De handreiking brengt beschikbare kennis, voorbeelden en instrumentarium bij elkaar in een overzichtelijke aanpak. Daarbij signaleert het ontbrekende instrumenten en doet het aanbevelingen voor doorontwikkeling van de aanpak op zowel nationaal als decentraal niveau.

Deze handreiking vanuit Programma MooiNL geeft daarmee ook input en aanbevelingen voor departementen en Rijksprogramma's die beleid ontwikkelen in relatie tot knooppunten en de transities. Denk bijvoorbeeld aan de Actie-agenda ov Knooppunten en de nog te ontwikkelen Nota Ruimte, de grootschalige novex-woningbouwlocaties.

Ruimtelijke kwaliteit in handelingsperspectief

Leefbare Steden en Regio's

Ringspoorzone, Amsterdam. Foto: Urhahn

7

Woonwijken van de toekomst

De Nederlandse woonomgeving staat voor een ingrijpende verbouwing om duurzamer te worden, met meer ruimte voor groen, klimaat-adaptatie, energie- en warmtetransitie, en de mobiliteitstransitie. Met name de naoorlogse woonwijken zijn op dit moment aan een kwaliteitsimpuls toe. Met een samenhangende aanpak gericht op het verbeteren van de leefomgevingskwaliteit in naoorlogse wijken kunnen we een groot gedeelte van het bestaand bebouwd gebied toekomstbestendig maken en gericht woningen toevoegen.

Met de ontwikkeling van een handreiking ondersteunen we zo de uitvoering van de verduurzamingsopgave (energie-transitie, klimaatadaptie, mobiliteit) in de woonwijken en ontsluiten we kennis over binnenstedelijk verdichten (wonen en werken). Zo kunnen we van de naoorlogse wijken de woonomgeving van morgen maken.

De handreiking Woonwijken van de toekomst beschrijft een stappenplan voor herstructurering van naoorlogse woonwijken, en is daarmee primair gericht op gemeenten. Daarbij is geen onderscheid gemaakt tussen stadsontwikkeling en stedelijk beheer: de betrokkenheid van beide organisatieonderdelen zijn noodzakelijk voor een integrale aanpak van zowel de openbare ruimte, de ontwikkeling van de wijk, en het toevoegen van woningen en voorzieningen. Wel wordt in de handreiking de samenwerking met woon-corporaties en netbeheerders en eventuele andere partners besproken, die noodzakelijk zijn voor een integrale aanpak.

Daarnaast biedt de handreiking input en aanbeveling voor departementen en Rijksprogramma's die beleid ontwikkelen in relatie tot naoorlogse wijken en de transities, zoals de Nota Ruimte, de NOVEX verstedelijkingsgebieden en Programma Beter Benutten.

De handreiking brengt beschikbare kennis, voorbeelden en instrumentarium bij elkaar in een overzichtelijke aanpak. Daarbij signaleert het ontbrekende instrumenten en doet het aanbevelingen voor doorontwikkeling van de aanpak op zowel nationaal als decentraal niveau.

Ruimtelijke kwaliteit in handelingsperspectief

Leefbare Steden en Regio's

8

Groen en gezond leven in de stad

Met de bouw van 1 miljoen extra woningen komt de gezonde leefomgeving in de stad onder druk te staan. De openbaar (toegankelijke) en groene ruimte in de stad moet met de komst van extra woningen aan nog meer bewoners ruimte bieden. Groenblauwe, gezonde netwerken in de stad bieden ruimte om te lopen, recreëren, sporten en ontmoeten, van de voordeur tot het buitengebied.

Daarnaast vervullen zij een taak in het bevorderen van biodiversiteit, waterretentie en het tegengaan van hittestress. Deze netwerken zijn een noodzakelijk element in het leefbaar houden van steden en dorpen in de toekomst.

De handreiking Groen en Gezond leven in de Stad maakt inzichtelijk wat de inrichtings- en ontwerpprincipes zijn en welke instrumenten nodig zijn om dit ook te realiseren, van het eerste idee tot aan realisatie en beheer & onderhoud (proces, governance, etc.) voor het gehele bebouwde gebied (nieuwbouw en bestaand). De handreiking is primair bedoeld voor gemeentes, die voor deze opgave staan, maar nog niet goed weten hoe ze deze opgave moeten oppakken. Daarbij is geen onderscheid gemaakt tussen stadsontwikkeling en stedelijk beheer: voor een integrale benadering is de betrokkenheid van beide organisatieonderdelen noodzakelijk. Ook samenwerking met partners buiten de eigen gemeentelijke organisatie hoort daarbij zoals waterschappen en bewoners, maar ook buurgemeentes en provincies voor continue grensoverschrijdende structuren.

De handreiking helpt ook om de noodzaak voor integrale aanpak, werkwijze en afweging te onderbouwen bij bestuurders en volksvertegenwoordiging die keuzes en afwegingen maken voor gebiedsgerichte planvorming, uitvoering, beheer en het opstellen van ruimtelijk beleid. Daarnaast biedt de handreiking input en aanbeveling voor departementen en Rijksprogramma's die beleid ontwikkelen in relatie tot groene en gezonde transities in de stad, zoals de Nota Ruimte, de NOVEX verstedelijkingsgebieden en Groen in en om de Stad.

De handreiking brengt beschikbare kennis, voorbeelden en instrumentarium bij elkaar in een overzichtelijke aanpak. Daarbij signaleert het ontbrekende instrumenten en doet het aanbevelingen voor doorontwikkeling van de aanpak op zowel nationaal als decentraal niveau.

Speeltuin in Heechterp, Leeuwarden. Foto: Urhahn

colofon

Disclaimer
Het beeldmateriaal is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Waar van toepassing, is de bron vermeld. Voor zover bekend, zitten er geen rechten op de gebruikte foto's. Mochten er toch foto's in staan, die in strijd zijn met het auteursrecht, dan vragen we degenen die menen aanspraak te kunnen maken op auteursrechten, contact op te nemen met het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Ontwerp en realisatie: **Mattmo Creative**
Uitgave: **Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties, programma MooiNL (Directie Ruimtelijke Ontwikkeling, afdeling Ruimtelijke Kwaliteit)**

Beelden
p. 9, 11 en 13 Kaarten: **PosadMaxwan**

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

MOOI NL

MooiNederland.nu

